

Köd és ragyogás

A szabadság elvesztésének, hiányának fokozatai vannak, másképp lehet (lehet?) együtt élni ezzel, másképp lehet érzékelni, hozzászokni. És másnak is tűnik a szabadsághiányos állapot: közösségi-társadalmi kudarcnak, személyes véteknak, természeti adottságnak, rendnek, káoszknak.

Július–augusztus folyamán megjártam Marokkót, Bangladeszt, közben éltem a romániai mindennapokat, a Romániába beszivárgó magyarországi permanens válságot – és Masha Gessennek a Pussy Riotról szóló könyvét fordítottam.

A marokkói szabadsághiány meglepetésként ért. Kollégáktól hallottam már mendemondákat arról, hogy milyen nehéz ott dolgozni, olyanról is tudtam, aki visszamondta az ottani újságírói megbízatását, vagy csak különleges biztonsági óvintézkedések mellett volt hajlandó belépni az országba. De közben a Marokkóban turistáskodó ismerősök, barátok beszámolóí is elértek: a szokásos szelfizős, úton-útfélen fotózkodós, tengerparti, szállodai idill. Semmi különös, semmi ijesztő, semmi sejtelve bármiféle korlátnak, hiánynak.

A valóság... A valóság az a törés, ahogyan a világot látni akarjuk, vagy épp eltakarjuk magunk elől. Attól függően, hogy a jól megérdemelt vakációnkhoz, a szelfik idilljéhez ragaszkodunk, vagy valamilyen kényszerből, elkötelezettségből a paraván mögé nézünk. Nem a marokkói munkakörülmények voltak elviselhetetlenek, nem az állandó lehallgatás, követés, a pszichés nyomásgyakorlás, az ott élők tekintetében, rezdüléseiken előbukkanó félelem. Hanem az, hogy mindez mennyire egyetemes, állandó. Ugyanaz a fojtottság, ugyanaz a dramaturgia, leosztott szerepek, hanghordozás – ugyanaz Észak-Afrikában, mint a háború utáni Kelet-Európában. A hatalmi mechanizmus végtelen primitívsége és állandósága. A szabadság hiánya és a félelem mellett a tökéletes szabadság és öröm (vagy annak a látszata): a burjánzó turistaipar. Tökéletesen megférnek egymás mellett, sőt kiegészítik egymást. A marokkói terror, amellyel szembesültem, javarészt arról szól, hogy az ország fő bevételi forrását, a turizmust megőrizzék. Nem riadnak vissza semmilyen eszköztől, hogy elhallgattassanak bárkit, aki leleplezné vagy legalábbis sejtetni engedné a háttérben folyó jogkorlátozást. Ellenállás persze van, az ellenállás is legalább annyira örök, mint az elnyomás, és nagyjából ugyanannyira változatlan. Marokkóban is vannak emberek, akik beszélnek, akkor is, ha lehallgatják, ha követik őket. Akkor is, ha kirúgják az állásukból, az egyetemről. Ugyanazzal a derűvel, csökönységességgel, ami a rendszer abszurdításával való szembenézésből fakad.

Nem tudom eldönteni, hogy mi kell ehhez a felismeréshez, és mi kell a mosolyogni tudáshoz. Marokkóból menekülve távoztam. Addig csak tankönyvben talákoztam a helyzettel, hogy menteni kell a hangfelvételeket, hozzá

nem férhető helyen kell tárolni a fotókat (mindenhez hozzá lehet férni, csak elég erős hatalom kell hozzá, a hatalom pedig mindig erős és erősebb). Nem azért menekültem, mentettem, másoltam, rejtőztem, mert féltem. Hanem mert azt gondoltam (talán tévesen), hogy tartozom azzal a félőeknek, a megszarolhatóknak, az ott maradóknak annyival, hogy eltűnök, hogy nem sodrom őket bajba. Nem az én rezsimem, nem az én elnyomásom, nem fölöttem van hatalmuk. (Pedig: minden elnyomáson osztozunk, és minden elnyomás hat ránk. Rövidebb vagy hosszabb időn belül.)

Hazaérkeztem után a barátaim, Marokkó szerelmesei értetlenkedve fogadtak: igen, tudjuk, hogy milyen rezsim működik ott, mit vártál? De – téték hozzá – ugye milyen szép ország? A „szépség” mint esztétikai kategória riasztóan üressé, használhatatlanná vált. Dacára annak, hogy a marokkói alkonyatban metszett üveg pohárba töltött sűrű mentatea, a fenséges, végtelenbe vesző kősvatagok, Rabat sziporkázó márványterei minden érzékemet kitöltötték.

A Pussy Riot-lányok történetéről szóló könyvet magyarra fordítva értem meg, honnan indul a kétezres évek orosz ellenállásának ez a különös, átütő erejű formája: a szibériai szénbányák vidékeiről, a szürke moszkvai külvárosokból, a fényhiányból, a folyamatos fagyból, az alkoholizmusból, az összearzartságból. Kell a szenvedés az ellenálláshoz? A felszabaduláshoz? Honnan ered a szenvedésre, a megfosztottságra való reflexió iránti igény, az ahhoz való tudás, az arra való képesség? A Pussy Riot punkzenekar tagjai egészen biztosan tanultak a szovjetkorszakbeli ellenállásból. Olvasták a naplókat, a tanúvallomásokat, a büntetőtelepek dokumentumait. Készültek erre a szerepre, megdolgoztak érte, felvállalták. Derűvel? Hellyel-közzel derűvel. Tudatosul bennük, hogy – a klasszikus szovjet ellenálló mondatot idézve – a rendszerrel „stiláris” és „esztétikai” problémáik, kifogásaik vannak. Ezek pedig nem marginálisak, hanem lényegiek. Az egész egyéni és közösségi létezését átszövő, meghatározó tényezők.

A Pussy Riot-per anyagán dolgozva érkeztek a júliusi moszkvai tüntetésekről szóló hírek és képek. Sok száz letartóztatott – mennyire megszokottá vált ez is, hozzátartozik az orosz hírekhez, észre se vesszük. Az egyik képen kamaszlány ül a rendfenntartók előtt a földön. Felolvass az orosz alkotmányból. A Pussy Riotot követő második vagy harmadik nemzedék ismétlődő, ugyanolyan gesztusa, valószínűleg ugyanakkora hatékonysággal.

Mindeközben Romániában bekövetkezik a román kriminológia egyik legkétségbeejtőbb, legrettentőbb gyilkossága: egy kamaszlányt rabol el, erőszakol meg és gyilkol meg egy férfi. Utóbb kiderül, sorozatgyilkos. A kamaszlány telefonon értesíti a rendőrséget elrablásáról, majd fogva tartásáról: mégsem érkezik időben a segítség. Gyakorlatilag élőben, az egész ország szeme láttára hal meg. A gyilkosság után politikai vita kezdődik. Az oktatásügyi miniszter szerint időben meg kell tanítani a lányokat arra, hogy ne üljenek be ismeretlenek mellé egy autóba. A nyilatkozatot követő nap lemondadják. A helyzet tragédiája a rendőrség tehetetlensége, felkészületlensége, nemtörődömsége. A strukturális tragédiáról azonban alig esik szó: ugyanaz a rendvédelem, amelyik képtelen bejelentésre, telefonhívásra

és segélykérésre időben megfelelően reagálni, évek óta lehallgatja, követi az egész országot. A lehallgatási jegyzőkönyvek alapján indult megannyi „korrupciós” per Romániában, ez a hatalmi mechanizmus működteti az országot, beláthatatlanul, ellenőrizhetetlenül.

A román kamaszlányok ezreit pedig – gyakorta hatósági segédlettel – hajtották és hajtják Nyugatra prostitúciós hálózatokon keresztül. Ki tudja, hány, a nyárihoz hasonló gyilkosság, emberrablás maradt felderítetlenül. Vajon hány áldozatból lehetett volna punk ellenálló? És mi kellett volna ahhoz, hogy ezek a kiszolgáltatott, sérülékeny lányok ugyanolyan reflektívvé, aktívvá váljanak, mint a Pussy Riot tagjai? Hideg, sötét és alkohol Romániában is korlátlan mennyiségben hozzáférhető. Ellenzéki naplók, beszámolók, visszatekintések kevésbé. Felkészülni erre a szerepre nincs elég eszköz, ösztönzés, nincs „hagyomány”.

Augusztus végén Bangladesben a gyermekházasságok áldozatait védő UNICEF-központban szintén lányokkal találkozom. Különös módon ide egyszerűbb eljutni. Nem könnyű, de egyszerűbb, mint a bangladesi menekülttáborok más bugyraiba, szegleteibe. Egy éve jártam itt: tavaly egyszerűbb volt vízumot szerezni, nem kértek külön, a táborokba szülő belépési engedélyt. Most viszont érződik az országot sújtó, elmérgesedő politikai válság, minden fokozottan nehezített, ellenőrzött. A táborokban élő nők elleni erőszak azonban olyan léptékű, hogy valószínűleg belátták: ezt a helyi hatóságok egyedül nem tudják kezelni. (Talán nem is akarják.) A nők elleni erőszak nem öncél, nem kóros kék, perverzió, hanem alapos megfontolások, számítások szerint használt eszköz. Az itt élő nők egyszer már szembesültek ezzel Mianmarban, ahol a helyi hadsereg, a buddhista szerzetesek vezette muszlimellenes tömeg, gyakran a saját közösségük is élt ezzel az eszközzel. Most a menekülttábor válságba jutásakor újra ők váltak az első számú célponttá, áldozattá. Itt minden ragyog, minden csupa fény. Ha a monszunidőszak sűrű esőzései alatt be borul is, akkor is van valami vibrálás, valami csillogás. A lányok nem emelik fel a tekintetüket. Burkát viselnek, egyedül a szemük fedetlen, de nem néznek fel. Ha túl közel lépsz hozzájuk, ha megpróbálsz a szemükbe nézni, kendővel takarják el ezt az ujjnyi, szabadon hagyott rést is. Szégyellik magukat. Védekeznek. Rejtőzködnek. Erre nevelték őket. Ez az egyetlen túlélési stratégiájuk. Egy egyedül élő, tizenöt éves menekült lány helyzete egészen kétségbeejtőnek tűnik. Egyedül érkezett Mianmarból, egyedül él egy olyan környezetben, ahol nők csak csoportban, kísérelővel mutatkoznak, mutatkozhatnak. Megpróbálok közelebb lépni hozzá, jelezni a szolidaritásomat. Riadtan hátrál. Kellemetlen neki. Mit is hozhattam, mit is adhatnék neki Marokkóból? Romániából? A Pussy Riot történeteiből? Vagy az ország szeme láttára meggyilkolt román lány történetéből? Naiv és leegyszerűsítő ez a viszony. Meglehetősen giccses is.

Négy embert gyilkolnak meg a közvetlen közelemben, amíg a Kutupalong táborközpont különböző körzeteit járom. Időnként összeverődik a tömeg. Egyik délután a rohingya menekültek „önkéntes” visszatelepítéséről tartanak sajtótájékoztatót a táborvezetés egyik irodájában. Megjelenik a világsajtó, kiderül, nem lesz visszatelepítés, nincs garancia a visszatérők

biztonságára, nincs megegyezés. A mikrofonok és kamerák erdejének hátat fordítva hallgatom a sajtótájékoztató zajait. Figyelem az ott várakozó menekülttömeget. Élvezik, hogy a kezemben lévő kamerát nem a hivatalos személyekre, nem a hír- és döntéshozókra, hanem rájuk irányítom. Mosolyognak, pózolnak. A lányok most is rejtőzködnek, de a burka mögött, a takarásban mégiscsak rajta akarnak lenni a képen. Nem várnak tőlem semmit. Nem várhatok én sem tőlük semmit. Néhány percig, egy fullasztó trópusi délelőtt erejéig egymás tekintetében, egymás jelenlétében létezőnk. Észre vesszük egymást, számba vesszük egymást, intünk, visszaintünk egymásnak. Egészen emberi. Ennyi, amit átélünk, amit adhatunk egymásnak.

A pillanat elillan. Én hazaindulok, a szürke, fénytelen és hideg Kelet-Európába. Ők vissza a gőzölgő, párologó trópusi mocsarakba, a törzsi háborúba az államok közötti elnyomásban valahol Mianmar és Banglades határán. Nincs szabadság sem itt, sem ott, sem máshol. De vannak pillanatok, amikor egymásra nézünk.

Végel László

Birkózással a családért!

80

A szerbiai sajtóban ezen a nyáron Magyarország a szokottnál többször került szóba, csak hogy nem azok a témák, amelyek a magyar közvéleményt foglalkoztatják. Orbán Viktorról ritkán esik szó, az ellenzéki sajtóban Putyin és Erdoğan mellett időnként megemlítik a nevét, de csak úgy mellékesen. Magyarország EU-szerepét sem nagyon firtatják, a V4-ek pedig véletlenszerűen kerülnek szóba.

A szerb sajtót sokkal jobban érdekli Oroszország vagy az USA, illetve a szomszédok – Horvátország vagy Bosznia – ügyei. A lapokat olvasva olyan érzésem támad, mintha nem is volnánk szomszédok Magyarországgal. A vajdasági magyar sajtó viszont annál nagyobb figyelmet szentel a budapesti politikának, sokkal többet, mint a belgrádinak. A vajdasági magyar olvasók a helyi lapokat olvasva értesülnek arról, amiről előző nap sokkal részletesebben az M1 köztelevízió beszámolt, úgy hogy ezzel is magyarázható a helyi lapok példányszámának rohamos csökkenése. A vajdasági magyarok nagy többsége a világról, az életről, Európáról, a jövőről, az igazságról az anyaországi közszolgálati tévéből tájékozódik. Hűségesen figyelik, hogy Budapesten esik-e az eső, azzal a reménnyel, hogy ennek köszönve Szerbiában majd gazdag lesz a termés.

Szerb nyelven Magyarországról főleg a különböző portálokon és a Facebookon esik szó. Elégé sajátos módon. Legutóbb a Hunyadi-szobor keltett nagy érdeklődést. A várva várt szoboravatás valóban ünnepélyes keretek között történt. Áder János magyar és Aleksandar Vučić szerb államfő tartott beszédet. Igaz, az ünnepséget megzavarta a hirtelen felülkerekedő,

pár percig tartó szélvihar, ami idő előtt lerántotta a leplet a szoborról, és az egyik gárdistára sodorta. Szegény gárdista mozdulni sem mert, de végül valaki feltalálta magát, és a leplet visszatette a szoborra. Így kezdődött az ünnepség, ami után a magyar honlapokon egyre több kommentár jelent meg azzal a kifogással, hogy a szobor inkább Don Quijotére hasonlít, mint Hunyadi Jánosra. A magyarok bosszankodtak, a szerbek viszont kacarásztak. Szerintük a szobor nem emlékeztet se Hunyadi-ra, se Don Quijotére, hanem inkább Asterixre.

Ezenkívül ízléstelen, mondogatták.

A történet folytatása is humoros. A belgrádi Művészeti Akadémia négy hallgatója elcsente Hunyadi kardját. Tettüket nem titkolták, úgyhogy a rendőség könnyen felfedte kilétüket, az egyetemisták nem tagadtak, így harcolnak a giccs ellen, magyarázták. A rendőség megállapította, hogy a fiatalok nem haszonszerzésből csenték el a kardot. Hogy a bíróság milyen ítéletet ró ki, arról a sajtó nem számolt be. Bíróság elé kerül-e az ügy, vagy marad minden annyiban? Nem tudni! Talán az ügyészség azt gondolja, hogy diákcsíny volt az egész.

A Hunyadi-szobor története tehát kedélyesen zárult, a másik történet, az orosz harckocsik beszállítása azonban politikai felhangot kapott. Történt ugyanis, hogy Putyin tankokat és harckocsikat ajándékozott Szerbiának, de a szállítással gondok merültek fel. A román és a bolgár kormány nem engedélyezte, hogy az oroszok a Dunán vagy felettük átrepülve szállítsanak Szerbiába tíz felderítő járművet, amelyek azonban titokzatos körülmények között mégiscsak megérkeztek. A körülményekre Vučić államelnök utalt, aki a niši katonai parádén az újságírók ama kérdésére, hogy hogyan sikerült beszállítani az említett járműveket, nem volt hajlandó válaszolni, annyit mondott csupán, hogy ez maradjon titokban. Nem maradt! A külföldi hírügynökségek beszámoltak róla, hogy a harci járművek Magyarország légterén keresztül jutottak Szerbiába.

A *Vreme* hetilap újságírója ezek után megjegyezte, hogy „Orbán bácsi segített”. Az újságírók arról cikkeztek, hogy mit szól ehhez a NATO, hiszen Oroszországot a Krím elfoglalása után fegyverembargóval büntetik. A magyar válasz lakonikus volt. Igaz, hogy Magyarország légterén keresztül jutottak a felderítő járművek Szerbiába, de az oroszok nem értesítették a magyar hatóságokat arról, hogy mit szállítanak. Mindezek után a szerbiai hazafias sajtó nem győzte dicsérni a bátor magyar kormányt. Lám, nem olyan gyáva, mint a románok és a bolgárok.

Egy másik Magyarországot érintő hír is felkeltette a helyi sajtó érdeklődését. Magyarokanizsán megünnepelték a Vajdasági Birkózóakadémia Alapítvány létrehozását. A magyar kormány erre a célra 937 millió forintot biztosított. Lesz ott egy 800 négyzetméteres birkózócsarnok és „egy kollégiumi tartalom”, ami lehetővé teszi 49 személy egy időben való tartózkodását. Hajnal Jenő, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke az ünnepségen kifejezte abbéli reményét, hogy a birkózóakadémia hozzájárul „a közösségi és családi kapcsolatok erősítéséhez”. A reményre nagy szükség van, hiszen éppen azokban a községekben, amelyekben a magyarok nagyobb számban élnek,

egyre több ház ablakán olvasható a hirdetés, hogy „ez a ház eladó”, úgyhogy azon töprengök, lesz-e itt elég magyar birkózó. Persze, akkor sem dől össze a világ, ha nem lesz, akkor működni fog az Első Vajdasági Multikulturális Birkózóakadémia, ugyanolyan, mint a nem kis befektetéssel létrehozott topolyai Első Multikulturális Futballakadémia. Ez csak azokat háborítja fel, akik szerint a multikulturalizmus halott.

Úgy tűnik, birkózással folytatódik a nemzeti identitás megőrzéséért, a közösségi kapcsolatok erősítéséért folytatott harc. Nem vagyok a birkózás családmegőrző lehetőségeiben jártas, ezért maradok hagyományhű: a magyar identitás megőrzése ügyében sokkal inkább a kultúrába vetem a reményem, mint a birkózóakadémiába.

Így is készülök a közelgő ünnepségre. A hagyományokhoz tartom magam. Augusztus 20-át várva Széchenyi könyveit sorakoztatom fel az íróasztalomon. Azon töprengök, hogy a jeles napon melyik kötetét olvassam. Már vagy több mint egy évtizede március 15-én és az utána következő napokban Illyés Gyula *Petőfijét* olvasgatom, augusztus 20-a táján pedig Széchenyi valamelyik művét veszem elő. Azért, hogy felfrissítsem az emlékezetem és lelkierőt gyűjtsek. Az idén a *Stádium* lesz soron. Bevezetőnek azonban Babits a magyar jellemről szóló tanulmányát veszem elő, ehhez a remek esszéhez főleg akkor menekülök, amikor az új kapitalista osztály mértékadó ideológusai és értelmiségije nagy hangon számonkérlik a nemzeti szolidaritást. Személy szerint semmi kifogásom sincs ellene, hiszen kisebbségi létemre egy életen át e kérdéssel viaskodtam, ami számomra nem olyan egyszerű, mint a nemzetileg homogén közösségben élő polgár számára. Ez persze az én gondom, eszem ágában sincs, hogy budapesti íróbarátaim ugyanezt a terhet viseljék. Van nekik úgyis elég gondjuk! Így van ez rendjén: a kisebbségi ember arra ítéltetett, hogy fokozottan reflektáljon nemzeti identitására. Ez magától értetődő, csak hogy nem kérkedik vele a pesti zsöllyék előtt, hiszen ez számára természetes: olyan, mint a lélegzés. Képzelnünk el egy embert, aki reggel, délben és este elkiabálja magát, hogy lélegzem. Nos, pontosan ilyen a főfoglalkozású magyar. Engem sokkal inkább érdekel ennek az életnek a drámája. Ez az a dráma, amelyre a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regényem egyik hőse emlékeztetett: „Csak egy életünk van, ellenben kettőt vagyunk kénytelenek élni.”

Nem élhettem az individualizmus vákuumában, ha másért nem, akkor azért, mert a két életre ítéltettem. Ebben a helyzetben viszont örök rejtély marad számomra, hogy hogyan apellálhat a nemzeti szolidaritásra a neoliberalis kapitalizmust építő politikus, hiszen a kisebbségben (is) tapasztalom a szociális különbségek növekedését. „Mi” és „ők!”. A kisebbségi nábobok színre lépése után egyre gyakrabban hallom ezt a felosztást. A kilencvenes években a miloševići politika okozta veszélyérzet erősítette a nemzeti szolidaritást, viszont csökkenti az újabban polgárjogot nyert neoliberalis gazdaságpolitika, a tőke hatalma. Ehhez járul az is, a pesti politikai páholyokból is azt üzenik, a kisebbségi sajtó buzgón szajkózza, hogy soha nem volt ilyen jó Szerbiában magyarnak lenni, mint napjainkban. Nincs többé veszély, ezért egymást páholjuk el.

Az utóbbi időben viszont óvatosan veszem kezembe a magyar klasszikusokat, mert rossz idők járnak rájuk. József Attila már régen sebezhető, Adyt megleckéztették, Illyés Gyulának sem kegyelmeztek, mi lesz, ha Babits is sorra kerül, mi lesz, ha valakinek eszébe jut, hogy olyan kritikusan írjon a magyar társadalomról, mint Babits a *Halálfa*iban, amelyet egyébként a legfontosabb magyar regények egyikének tartok, és a mai napig nem vagyok hajlandó tudomásul venni, hogy nem került be a nevezetes magyar kánonba.

Ujabbán az értelmiségiek és az írók sokat emlegetik a harmincas éveket, a fasizmus előretörését. Immár Ferenc pápa is figyelmeztet rá. „Aggódok, mert elhangzanak olyan beszédek, amelyek Hitler 1934-es beszédeihez hasonlítanak.” A pápa nyilatkozatának hatása alatt újra előveszem az utóbbi évek egyik nagyon fontos regényét, a Goncourt-díjas Éric Vuillard *Napirend* című művét. Hitler német nagytőkékkel tárgyal, megígéri, hogy betiltja a szakszervezeteket és a kommunista pártot, pénzt kér a választásokra – a német nagytőkék fizetnek. Krupp egymillió márkát tesz le az asztalra. Vuillard is figyelmeztet: ha az oligarchák számára hasznos lesz, akkor támogatni fogják a szélsőjobbot. Még a fasizmust is. A posztkommunista régióban a bölcsen hallgató oligarchák nem nyilatkoznak a szélsőjobb pártok és szervezetek ellen. Egyelőre kívárnak. Nem politizálnak, akárcsak a széplelkű költők. A kormányok fegyverkeznek, különböző szélsőséges programot hirdető gárdák alakulnak. A legnagyobb meglepetésemre immár Szlovéniában is. Claudio Magris nemrégiben éppen Belgrádban jelentette ki, hogy elkezdődött a III. világháború, csak mi nem tudunk róla. A nyilatkozat rímel Babits *Elza pilóta* című regényének mondatával, miszerint a háború immár több éve tart, a békének minden reménye elveszett, ám a világ folyása egyre nyugodtabb mederbe látszott érn.

Kitekintek a nyáréjszakába, a kibírhatatlan kánikula után az emberek kimerészkedtek a városba, én is teszek egy kisebb sétát. A teraszokon vidám hangulat uralkodik, a Z és az Y generáció élvezi az életet. A szociológusok szerint szófogadó nemzedékről van szó. Én inkább kivándorló nemzedéknek nevezném. Félő, hogy pár év múlva sokkal kevesebben lesznek a teraszokon. Visszatérek a lakásba, augusztus 20-át várva, mielőtt Széchenyit veszek a kezembe, Babits-verseket olvasok, „Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás”, írta az Isten balján álló költő egyik 1936-os versében (*Ha nem vagy ellenállás...*). Talán, ha ez a gondolat kerekedne felül, akkor nem lenne ilyen gondtalan és vidám a Z és az Y generáció, de sokkal többen maradnának a teraszokon.